

You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: Otwarte czasopisma w naukach humanistycznych. Analiza ilościowa na przykładzie bibliologii i informatologii

Author: Anna Matysek

Citation style: Matysek Anna. (2018). Otwarte czasopisma w naukach humanistycznych. Analiza ilościowa na przykładzie bibliologii i informatologii. "Nowa Biblioteka" (Nr 2 (2018), s. 65-81)

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Anna Matysek

Zakład Zarządzania Informacją
Instytut Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej
Uniwersytet Śląski w Katowicach
e-mail: anna.matysek@us.edu.pl

Otwarte czasopisma w naukach humanistycznych Analiza ilościowa na przykładzie bibliologii i informatologii

Abstrakt: Otwarte czasopisma naukowe odgrywają coraz większą rolę w komunikacji naukowej, a ze względu na nieograniczony dostęp do ich treści mogą być częściej czytane i cytowane niż czasopisma rozpowszechniane w sposób tradycyjny. Celem artykułu jest przedstawienie stanu ilościowego czasopism otwartych z nauk humanistycznych. Szczegółową analizą objęte zostały polskie czasopisma z zakresu bibliologii i informatologii. W artykule zestawiono wyniki badań z 2014 i 2018 r., dotyczących m.in. widoczności poszczególnych tytułów w katalogach otwartych czasopism, strategii wydawania czasopism i stosowania licencji Creative Commons czy oprogramowania wykorzystywanego do udostępniania artykułów. Ilościowe zestawienia poszczególnych kryteriów pokazują, jak na przestrzeni ostatnich czterech lat Open Access rozwijał się w bibliologii i informatologii.

Słowa kluczowe: Czasopisma bibliologiczne i informatologiczne. Czasopisma elektroniczne. Directory of Open Access Journals. Electronic Journals Library. Journals for Free. Open Access. Otwarte czasopisma

Wprowadzenie

Czasopisma od początku istnienia odgrywają istotną rolę w komunikacji naukowej. Ostatnie dziesięciolecie to okres dużych zmian w tym obszarze. Z jednej strony nastąpił drastyczny wzrost cen prenumerat czasopism naukowych i ograniczenie dostępu do ich treści (Suber, 2014, s. 35), z drugiej rozwój Internetu umożliwił publikowanie czasopism

elektronicznych, dając tym samym szansę na zniesienie barier w ich udostępnianiu. Na gruncie tych zmian powstał ruch Open Access (OA), który działa na rzecz swobodnego i darmowego dostępu do wiedzy. Założenia OA zostały zawarte w trzech dokumentach: *Budapest Open Access Initiative*, *Bethesda Statement on Open Access Publishing* oraz *Berlin Declaration on Open Access to Knowledge in the Sciences and Humanities* (Hofmokl i in., 2009, s. 83–88). Znaczenie otwartego dostępu do zasobów naukowych od końca XX w. stale rośnie, a korzyści z niego dostrzegają autorzy i instytucje finansujące badania. Oprócz początkowych inicjatyw oddolnych i lokalnych, zachęcających do publikowania wyników badań w tej formie, powstały formalne dokumenty, np. *Zalecenie Komisji Europejskiej z 17 lipca 2012 roku w sprawie dostępu do informacji naukowej oraz jej ochrony* (Zalecenie, 2012) czy dokument Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego *Kierunki rozwoju otwartego dostępu do publikacji i wyników badań naukowych w Polsce* (Kierunki, 2015). W wyniku wprowadzenia tych zaleceń publikacje naukowe powstałe przykładowo w ramach programu Horyzont 2020 muszą być udostępnione w sposób otwarty.

Przyjęło się, że funkcjonują dwa modele publikowania artykułów w otwartym dostępie:

- złota droga, obejmująca publikowanie artykułów w recenzowanych czasopismach Open Access;
- zielona droga, polegająca na zamieszczaniu artykułów w otwartych repozytoriach, gdzie często autorzy lokują swoje teksty (Hofmokl i in., 2009, s. 22).

W tym miejscu należy podkreślić, że „OA funkcjonuje wyłącznie w środowisku publikacji online” (Nahotko, 2007, s. 98). Zwiążą definicję otwartego czasopisma podała Bożena Bednarek-Michalska: „czasopismo naukowe – zazwyczaj recenzowane – dostępne dla czytelników w Internecie w całości lub części bez opłat i innych barier dostępu” (Bednarek-Michalska, 2010, s. 7). Wśród jego cech charakterystycznych wymieniany jest brak opłat pobieranych od czytelników oraz instytucji pośredniczących w udostępnianiu czasopisma oraz możliwość niekomercyjnego korzystania z czasopism (czytanie, drukowanie, kopiowanie i przesyłanie innym). Co ważne dla samych autorów, zachowują oni swoje prawa autorskie, a artykuły w otwartych czasopismach są zazwyczaj recenzowane (Bednarek-Michalska, 2010, s. 7).

Czasopisma otwarte mogą być wydawane na różnych zasadach. Najogólniej można mówić o dostępie gratis i libre. Otwarty dostęp gratis oznacza brak opłat za korzystanie z czasopisma zgodnie z właściwymi przepisami o dozwolonym użytku, a dostęp libre znosi także pewne

ograniczenia prawnoautorskie i licencyjne (Suber, 2014, s. 61–62). Dokładną analizę strategii publikowania czasopism otwartych przedstawił Marek Nahotko, charakteryzując osiem różnych rozwiązań:

- Pełny Open Access, który umożliwia bezpłatny dostęp do kompletnej zawartości czasopism; wyróżniamy tu czasopisma Open Access, np. opublikowane na licencjach Creative Commons Attributions License, a także czasopisma Free Access, dostępne bezpłatnie, ale na zasadach copyright;
- Opóźniony Open Access, w którym bezpłatne korzystanie z pełnych tekstów artykułów jest możliwe po upływie czasu określonego przez wydawcę;
- Krótkoterminowy Open Access, oferujący nieodpłatnie dostęp do kompletnej zawartości lub fragmentów czasopism przez określony czas po opublikowaniu, a następnie czasopismo jest dostępne tylko dla prenumeratorów;
- Open Access dla wybranych treści, w którym bezpłatny dostęp jest ograniczony do wyselekcjonowanych przez redakcję artykułów lub działów czasopisma;
- Częściowy Open Access, w którym bezpłatny dostęp obejmuje najważniejsze artykuły prezentujące wyniki prac badawczych, a materiały dodatkowe pozostają płatne;
- Zdublowany Open Access, występujący, gdy oprócz bezpłatnej elektronicznej wersji czasopisma publikowana jest jednocześnie płatna wersja drukowana;
- Hybrydowy Open Access, w którym autor może zapłacić za opublikowanie artykułu w trybie otwartym; w zależności od decyzji autorów w tym samym numerze czasopisma część artykułów może mieć ograniczony dostęp;
- Wspomagający Open Access, stosowany przez niektóre organizacje międzynarodowe w celu nieodpłatnego udostępnienia czasopism naukowych krajom, które nie mają finansowych możliwości zakupu prenumeraty (Nahotko, 2007, s. 98–100).

Celem artykułu jest ustalenie, jaka jest aktualna liczba czasopism humanistycznych dostępnych w różnych katalogach czasopism i bazach danych. Jak pokazują badania, przybywa otwartych czasopism, jednak nauki humanistyczne nie są w nich prezentowane zbyt licznie (Drabek, 2015; Szprot, 2014). Dokładniejszej analizie poddane zostały polskie naukowe czasopisma elektroniczne z zakresu bibliologii i informatologii, których listę wygenerowano z bazy *ARIANTA. Naukowe i Branżowe Polskie Czasopisma Elektroniczne* (*ARIANTA*, 2005), a następnie sprawdzono pod kątem widoczności w katalogach czasopism otwartych,

stosowanych strategii publikowania i licencji Creative Commons, technologii wykorzystywanej do publikacji czasopism, częstotliwości ich wydawania oraz obecności na listach wartościujących czasopisma.

Katalogi otwartych czasopism

Otwarte zasoby naukowe są indeksowane w licznych bazach danych, funkcjonują także serwisy przeznaczone dla czasopism elektronicznych (Kulczycki, 2012). Najbardziej znany jest *Directory of Open Access Journals* (DOAJ, 2003). Zapewnia on dostęp do wysokiej jakości recenzowanych czasopism OA. Obecnie jest to 11 169 czasopism ze 123 krajów, z czego 8107 tytułów jest przeszukiwanych na poziomie artykułów. Czasopisma i artykuły można odnaleźć, korzystając z prostego lub zaawansowanego formularza wyszukiwawczego, albo przeglądać tematy według Klasyfikacji Biblioteki Kongresu. W 2014 r. redakcja katalogu wprowadziła decyzję o zwiększeniu kontroli w zakresie jakości naukowej oraz jakości otwartości, a następnie przygotowała nową ankietę aplikacyjną i reaplikacyjną dla czasopism (Pamuła-Cieślak, 2017, s. 108–112), co wpłynęło na zmniejszenie liczby tytułów w bazie, ale z wykazu zniknęły tzw. drapieżne czasopisma¹. Innym katalogiem czasopism otwartych jest *Journals for Free* (*Journals*, 2011). Zaindeksowanych jest w nim ponad 15 900 czasopism otwartych, niezależnie od stosowanej strategii publikowania, czyli Open Access libre, gratis, opóźniony i krótkoterminowy. Tytuły czasopism można odnaleźć za pomocą prostej wyszukiwarki lub przeglądając według: kategorii tematycznej, bazy danych, z której pochodzą informacje o danym tytule, oraz języka, w jakim publikowane są artykuły. Ostatnim z katalogów o zasięgu międzynarodowym, który został wykorzystany na potrzeby niniejszego artykułu, jest *Electronic Journals Library* (*Elektronische Zeitschriftenbibliothek*, EZB). Baza elektronicznych czasopism naukowych tworzona jest od 1997 r. przez Bibliotekę Uniwersytecką w Regensburgu (Universitätsbibliothek Regensburg) w Niemczech. Zawiera 93 651 tytułów ze wszystkich dziedzin, z czego 59 675 czasopism znajduje się w wolnym dostępie, a 19 516 tytułów dostępnych jest tylko w Internecie (*Electronic*, 1997). Poszczególne tytuły można odnaleźć za pomocą prostej wyszukiwarki, przeglądać na alfabetycznej liście lub według tematów. Tytuły w wolnym dostępie w wersji pełnotekstowej oznaczone są ikoną z zielonym kółkiem, na wzór sygnalizacji drogowej. Ponadto

¹ Zjawisko tzw. drapieżnych czasopism opisuje np. Tomasz Burdzik (2017).

informacje o krajowych czasopismach otwartych gromadzone są we wspomnianej już wcześniej bazie *ARIANTA*. Wyszukiwanie odbywa się przez rozbudowany formularz wyszukiwawczy, a kryterium, które ułatwia dotarcie do czasopism otwartych, jest dostępność pełnych tekstów. Aktualnie w bazie zaindeksowano 4425 czasopism, z czego 3567 udostępnia pełne teksty artykułów, stosując różne strategie publikowania.

Czasopisma otwarte w naukach humanistycznych

Przed przystąpieniem do szczegółowej analizy czasopism z zakresu bibliologii i informatologii autorka podjęła próbę policzenia czasopism z zakresu nauk humanistycznych. Dyscypliny wchodzące w skład nauk humanistycznych zostały określone na podstawie *Rozporządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 8 sierpnia 2011 r. w sprawie obszarów wiedzy, dziedzin nauki i sztuki oraz dyscyplin naukowych i artystycznych* (2011). Zgodnie z nim do nauk humanistycznych zaliczamy: archeologię, bibliologię i informatologię, etnologię, filozofię, historię, historię sztuki, językoznawstwo, kulturoznawstwo, literaturoznawstwo, nauki o rodzinie, nauki o sztuce, nauki o zarządzaniu, religioznawstwo. W tabeli 1 zebrano liczby tytułów w poszczególnych katalogach czasopism otwartych, z wyszczególnieniem nauk humanistycznych i polskich czasopism. Dane nie zostały poddane żadnej selekcji, nie analizowano strategii publikowania czasopism ani procedury recenzowania tekstów. Należy tu wspomnieć o pewnych trudnościach uniemożliwiających precyzyjne porównanie zebranych danych – katalogi otwartych czasopism wykorzystują różne zasady podziału na dyscypliny, np. DOAJ stosuje Klasyfikację Biblioteki Kongresu, a nauki o zarządzaniu i kulturoznawstwo są uwzględniane wyłącznie w obszarze nauk społecznych. Ponadto niektóre czasopisma zostały zaklasyfikowane do więcej niż jednej dyscypliny, co, poza danymi z bazy *ARIANTA*², zawyża liczbę czasopism w ogólnej liczbie tytułów indeksowanych w bazach.

Tabela 1. Otwarte czasopisma humanistyczne w katalogach

	DOAJ	J4F	EZB	<i>ARIANTA</i>
Liczba wszystkich czasopism	11 166	14 681	59 675	–
Liczba czasopism humanistycznych	1409	2437	12 183	–
Liczba polskich czasopism	506	207	135	3358
Liczba polskich czasopism humanistycznych	57	29	17	1215

Źródło: Opracowanie własne.

² Lista czasopism z bazy *ARIANTA* została pozbawiona duplikatów.

Najwięcej czasopism otwartych reprezentujących nauki humanistyczne (12 183 tytuły) znajduje się w katalogu EZB – stanowią one 20% wszystkich czasopism zaindeksowanych w bazie. Licznie reprezentowane są w niej też nauki ekonomiczne (8757 tytułów) i nauki medyczne (7357 tytułów). W bazie J4F (*Journals for Free*) znajduje się 2437 czasopism z zakresu nauk humanistycznych, co stanowi około 17% wszystkich tytułów. Niewiele mniejszy, trzynastoprocentowy udział, z liczbą 1409 tytułów, nauki humanistyczne mają w bazie DOAJ. W tym katalogu najwięcej tytułów obejmuje nauki społeczne (szczególnie pedagogikę) i nauki medyczne. Polskie czasopisma humanistyczne w katalogach międzynarodowych nie są reprezentowane zbyt licznie. Najwięcej, 57 tytułów, jest ich w katalogu DOAJ. Stanowią one 11% wszystkich czasopism wydawanych w Polsce, ale jest to zaledwie 4% wszystkich czasopism humanistycznych. W katalogu J4F udało się odnaleźć 29 tytułów czasopism humanistycznych wydawanych w języku polskim, co daje czternastoprocentowy udział we wszystkich polskojęzycznych czasopismach zarejestrowanych w bazie, ale stanowi zaledwie 1% wszystkich czasopism humanistycznych. Liczba polskich czasopism w katalogu EZB nie odzwierciedla rzeczywistego stanu i jest znacznie zaniżona, ponieważ obejmuje jedynie tytuły, dla których w polu „wydawca” pojawia się termin „Poland” lub „Polish”. Stosując tę metodę, nie znaleziono ani jednego czasopisma z załącznika 1, a wyszukiwanie według tytułów pozwoliło znaleźć 35 czasopism, ale żadne nie zostało uwzględnione w wyliczeniach w tabeli 1. Nie udało się zatem w prosty sposób zliczyć wszystkich krajowych wydawnictw. W celu przedstawienia pełnego obrazu polskich otwartych czasopism analizie poddana została także zawartość bazy *ARIANTA*. Tutaj wykaz czasopism z zakresu nauk humanistycznych³, których pełne teksty są dostępne w Internecie, obejmuje 1215 tytułów. Stanowią one 36% wszystkich naukowych czasopism elektronicznych zarejestrowanych w bazie, udostępniających pełne teksty. Jest to wynik dużo wyższy niż w przypadku katalogów międzynarodowych. Dla porównania w raporcie *Otwarta nauka w Polsce 2014* polskie czasopisma z obszaru nauk humanistycznych stanowiły 39,2% wszystkich polskich otwartych czasopism, ale tylko 40,8% z nich udostępniało bieżące numery w otwarty sposób (Szprot, 2014, s. 62–63).

³ Pominięto czasopisma z zakresu nauk o zarządzaniu – dyscyplina ta jest uwzględniana jako nauka społeczna.

Otwarte czasopisma z zakresu bibliologii i informatologii

Zestawienie liczby czasopism z nauk humanistycznych w poszczególnych katalogach czasopism otwartych wskazuje jedynie, jak ten obszar nauk reprezentowany jest na tle czasopism z innych dyscyplin. Dokładniejszej analizy funkcjonowania czasopism otwartych pod względem prawnym, technicznym i jakościowym autorka dokonała z uwzględnieniem czasopism z zakresu bibliologii i informatologii. Badania te były prowadzone w listopadzie 2014 i w lutym 2018 r.

W tabeli 2 zestawiono liczby czasopism z zakresu bibliologii i informatologii w skali ogólnoswiatowej w poszczególnych katalogach czasopism otwartych. Najwięcej czasopism, 992, zaindeksowanych jest w bazie EZB. Autorka nie posiada danych za 2014 r., co uniemożliwia określenie wzrostu liczby tytułów. W 2014 r. w katalogu DOAJ zarejestrowanych było 149 czasopism. W tym samym roku redakcja DOAJ zmieniła kryteria jakościowe rejestracji czasopism, czego skutkiem obecnie jest mniejsza liczba tytułów. W katalogu J4F w ciągu 3 lat przybyło 29 tytułów. Czasopisma z analizowanej dyscypliny w 2018 r. stanowią 8% wszystkich czasopism humanistycznych zarejestrowanych w katalogu DOAJ, 7% tytułów w bazie J4F i 16% w katalogu EZB.

Tabela 2. Czasopisma z bibliologii i informatologii w katalogach czasopism otwartych

Baza	2014	2018
DOAJ	149	129
J4F	132	161
EBZ	–	992

Źródło: Opracowanie własne.

W tabeli 3 pokazano, jak na tym tle wypadają polskie czasopisma. Najwięcej tytułów, 35, znajduje się w katalogu EBZ, ale są to czasopisma naukowe i fachowe. Obecnie w katalogu DOAJ zarejestrowanych jest 7 tytułów, a w J4F – 4⁴. Mimo iż są to niewielkie wartości, można zauważyć tendencję wzrostową. Oznacza to, że zwiększa się świadomość polskich redakcji w zakresie otwartego dostępu i chcą one poprawić widoczność czasopism w Internecie.

⁴ W katalogu DOAJ zaindeksowane są: „Biblioteka”, „Biblioteka i Edukacja”, „Biuletyn EBIB”, „Folia Toruniensia”, „iNFOTEZY”, „Podkarpackie Studia Biblioteczne”, „Toruńskie Studia Bibliologiczne”. W katalogu J4F zaindeksowane są: „Biblioteka”, „Biuletyn EBIB”, „Folia Bibliologica”, „Toruńskie Studia Bibliologiczne”.

Tabela 3. Polskie czasopisma z bibliologii i informatologii w katalogach

Baza	2014	2018
DOAJ	3	7
J4F	0	4
<i>ARIANTA</i>	77 (66 – pełne teksty)	88 (78 – pełne teksty*)
EZB	–	35**

* Wykaz tytułów znajduje się w załączniku 1.

** Sprawdzono wszystkie tytuły z załącznika 1.

Źródło: Opracowanie własne.

Pełniejszy obraz liczby polskich tytułów przedstawiają dane z bazy *ARIANTA* (tabela 3). W 2014 r. zarejestrowanych było w niej 77 czasopism elektronicznych, z czego 66 udostępniało pełne teksty artykułów na swoich stronach internetowych, w bibliotekach cyfrowych czy repozytoriach. W ciągu czterech kolejnych lat przybyło 11 tytułów, a pełne teksty udostępnia obecnie 78 czasopism. Dalsze zestawienia obejmują wydawane na bieżąco, recenzowane czasopisma naukowe wybrane z bazy *ARIANTA*, których wykaz znajduje się w załączniku 2.

Otwarte czasopisma mogą być wydawane na różnych zasadach, co zostało pokazane w tabeli 4. Najczęściej czasopisma udostępniane są na zasadzie Zdublowanego OA, obecnie jest ich 16. Na zasadach Opóźnionego OA wydawanych jest 7 tytułów. Czasopism ukazujących się na zasadach Pełnego OA jest najmniej, zaledwie 4, co stanowi 15% czasopism, których pełna treść dostępna jest w Internecie.

Tabela 4. Rodzaj strategii publikowania czasopisma (baza *ARIANTA*)

	2014	2018
Pełny Open Access	3	4
Zdublowany Open Access	11	16
Opóźniony Open Access	8	7

Źródło: Opracowanie własne.

W dalszej części analizy uwzględnione zostały wyłącznie czasopisma naukowe udostępniane na zasadach Pełnego i Zdublowanego Open Access. Pomimo że 20 tytułów jest dostępnych w sposób otwarty, aż połowa redakcji nie deklaruje wykorzystania którejkolwiek licencji otwartej, co może oznaczać, iż tak naprawdę czasopisma te wydawane są na zasadzie dostępu gratis, czyli można z nich korzystać wyłącz-

nie w zakresie dozwolonego użytku. Wykorzystanie licencji Creative Commons⁵ w analizowanych czasopismach zaprezentowano w tabeli 5. Obecnie takie licencje deklaruje 9 redakcji. Liczba ta, choć niewielka, oznacza znaczący wzrost na przestrzeni ostatnich czterech lat. Najpopularniejsza jest licencja CC-BY (uznanie autorstwa), na jej zasadach wydawane są obecnie 4 tytuły. Najbardziej restrykcyjną licencją CC-BY-NC-ND (uznanie autorstwa – użycie niekomercyjne – bez utworów zależnych) stosują 2 redakcje. Również redakcje 2 czasopism stosują licencję CC-BY-ND (uznanie autorstwa – bez utworów zależnych), a jedna – CC-BY-SA (uznanie autorstwa – na tych samych warunkach).

Tabela 5. Stosowanie licencji Creative Commons (baza *ARIANTA*)

	CC-BY	CC-BY-SA	CC-BY-NC	CC-BY-ND	CC-BY-NC-ND	Brak informacji
2014	2	0	0	0	2	11
2018	4	1	0	2	2	11

Źródło: Opracowanie własne.

Inna kwestia ujęta w badaniu dotyczyła oprogramowania używanego do publikowania czasopism (tabela 6). Otwarte czasopisma mogą korzystać z przeznaczonego dla nich oprogramowania – Open Journal Systems (Matysek, 2015). Umożliwia ono nie tylko publikowanie poszczególnych numerów, ale też zarządzanie całym procesem wydawniczym. W systemie OJS wydawanych jest 7 tytułów czasopism, co oznacza prawie dwukrotny wzrost w analizowanym okresie. Znaczna część czasopism udostępniana jest w formie plików PDF (całe numery lub pojedyncze artykuły) na tradycyjnych stronach WWW, tworzonych z wykorzystaniem języka HTML. Redakcje dwóch czasopism korzystają z systemów zarządzania treścią (Wordpress), publikując artykuły w formacie PDF. Jedna z nich zamieściła starsze numery na stronie korzystającej z systemu Wordpress, a archiwalne numery udostępniła w repozytorium, używając oprogramowania dLibra. Popularnym rozwiązaniem, stosowanym przez 5 redakcji, jest zamieszczanie poszczególnych numerów czasopism na platformach bibliotek cyfrowych, z wykorzystaniem oprogramowania dLibra.

⁵ Więcej o licencjach Creative Commons można dowiedzieć się np. ze strony internetowej organizacji Creative Commons (*O licencjach*, 2017).

Tabela 6. Technologia wykorzystywana do publikacji czasopisma

	PDF i HTML	OJS	CMS	dLibra
2014	6	4	1	4
2018	7	7	2	5

Źródło: Opracowanie własne.

Tabela 7. Częstotliwość ukazywania się czasopism

Częstotliwość	Kwartalnik	Półrocznik	Rocznik
2014	1	6	8
2018	2	6	12

Źródło: Opracowanie własne.

Analizie została też poddana częstotliwość ukazywania się czasopism, co zaprezentowano w tabeli 7. Większość redakcji wydaje jeden numer rocznie. W badanym okresie przybyły 4 czasopisma ukazujące się w tym trybie. Najmniej jest kwartalników – 2, w tym jeden ukazywał się wcześniej jako półrocznik. Ponadto 6 tytułów to półroczniki.

Ostatnim z badanych kryteriów była obecność otwartych czasopism na listach wartościujących (tabela 8). Kryterium to zostało uwzględnione, ponieważ w ministerialnych parametrach oceny czasopisma za wersję online można otrzymać 1 punkt. W 2014 r. w części B czasopism punktowanych Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego znajdowało się 10 czasopism OA, a 3 lata później już 19, co stanowi 59% czasopism z zakresu bibliologii i informatologii wymienionych w wykazie. Z kolei w bazie ICI Journals Master List (Index Copernicus – punktacja ICV) znajduje się obecnie 18 czasopism, które są jednocześnie wymienione w wykazie Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego. Zestawienie wyników z 2014 i 2018 r. obrazuje zatem znaczący wzrost liczby tytułów na obu wykazach. Ponadto 3 czasopisma znajdują się na liście ERIH Plus od 2015 r.

Tabela 8. Obecność czasopism informatologicznych OA na listach wartościujących

	2014	2018
Lista B MNiSW	10	19
Punktacja ICV	11	18
ERIH Plus	–	3

Źródło: Opracowanie własne.

Podsumowanie

Znaczenie otwartych zasobów w nauce jest coraz większe. Zmienia się świadomość naukowców i redakcji czasopism w tym zakresie. Jak pokazują wyniki badań z 2016 r., „zmiana polityki i uwzględnienie dyrektyw ministerialnych znajduje przełożenie na zwiększoną cytowalność tekstów publikowanych w czasopiśmie, wzrost liczby czytelników oraz, co niemal zgodnie wszyscy badani uznają za kluczowe, większą liczbę zgłoszeń tekstów o wysokiej jakości” (Siuda, 2016, s. 27). Przeprowadzona przez autorkę ilościowa analiza czasopism naukowych z zakresu nauk humanistycznych wykazała, że nie należą one do licznie reprezentowanych obszarów wiedzy. W międzynarodowych katalogach czasopism otwartych udział nauk humanistycznych jest kilkunastoprocentowy, a polskich tytułów jest w nich kilkadziesiąt. Znacznie lepiej wypada zestawienie czasopism w bazie *ARIANTA*, według której nauki humanistyczne stanowią 36% wszystkich czasopism udostępniających pełne teksty. Jeżeli jednak weźmiemy pod uwagę wyłącznie recenzowane czasopisma naukowe, to jest ich znacznie mniej, a tytuły ukazujące się na zasadach Pełnego i Zdublowanego Open Access z zakresu bibliologii i informatologii stanowią niewiele ponad 1/4 wszystkich czasopism udostępniających pełne teksty w Internecie w tej dyscyplinie.

Szczegółowa analiza polskich czasopism otwartych z zakresu bibliologii i informatologii oraz porównanie wyników z badaniami z 2014 r., pomimo niewielkiej liczby tytułów, dowiodły pozytywnych przekształceń w kierunku rozwoju dyscypliny. Przybywa czasopism udostępnianych na zasadach Open Access, z jednoczesnym wzrostem wykorzystania licencji Creative Commons. Powstają nowe tytuły, ale więcej jest czasopism, które wydawane są na zasadach Zdublowanego OA. Większość tytułów publikowana jest raz w roku. Zwiększa się także widoczność polskich tytułów w katalogach czasopism otwartych. Pozostaje mieć nadzieję, że tendencja ta się utrzyma i za kilka lat treść większości czasopism będzie dostępna w Internecie co najmniej na zasadach Open Access gratis. Interesującym aspektem przeprowadzonych badań byłaby analiza tematyczna artykułów ukazujących się w otwartych czasopismach. Zagadnienie to jest jednak na tyle obszerne, że warto poświęcić mu osobny artykuł.

Literatura

- ARIANTA – Naukowe i Branżowe Polskie Czasopisma Elektroniczne. (2005).
Pobrane z: <http://www.arianta.pl/> (18.11.2017).
- Bednarek-Michalska, B. (2010). *Otwarta nauka – Open Access*. Warszawa: Koalicja Otwartej Edukacji. Pobrane z: <http://kpbc.umk.pl/dlibra/docmetadata?id=52395> (18.11.2017).
- Burdzik, T. (2017). Drapieżne czasopisma jako przykład nieetycznego publikowania. *Filozofia i Nauka. Studia Filozoficzne i Interdyscyplinarne*, (5), 131–149.
- DOAJ Directory of Open Access Journals. (2003). Pobrane z: <https://doaj.org/> (18.11.2017).
- Drabek, A. (2015). Dostępność polskich czasopism naukowych w sieci. *Nowa Biblioteka. Usługi, Technologie Informacyjne i Media*, (1), 47–56. Pobrane z: <http://www.kni.ibin.us.edu.pl/wp-content/uploads/2015/06/Drabek.pdf> (18.11.2017).
- Electronic Journals Library. (1997). Pobrane z: <http://rzblx1.uni-regensburg.de/ezeit/index.phtml?bibid=AAAAA&colors=l&lang=en> (15.02.2018).
- Hofmokl, J., Tarkowski, A., Bednarek-Michalska, B., Bendyk, E., Siewicz, K., Szprot, J. (2009). *Przewodnik po otwartej nauce*. Warszawa: ICM UW. Pobrane z: https://ceon.pl/images/przewodnik_po_otwartej_nauce.pdf (18.11.2017).
- Journals for Free. (2011). Pobrane z: <https://journals4free.com/> (18.11.2017).
- Kierunki rozwoju otwartego dostępu do publikacji i wyników badań naukowych w Polsce. (2015). Pobrane z: http://www.nauka.gov.pl/g2/oryginal/2015_10/9f62cc350837b942e51ae23dd1f23df8.pdf (18.11.2017).
- Kulczycki, E. (2012). Jak znaleźć czasopisma Open Access ze swojej dziedziny? W: *Warsztat badacza*. Pobrane z: http://ekulczycki.pl/warsztat_badacza/jak-znalezc-czasopisma-open-access-ze-swojej-dziedziny/ (18.11.2017).
- Matysek, A. (2015). Publikowanie czasopism otwartych z wykorzystaniem oprogramowania open source. *Nowa Biblioteka. Usługi, Technologie Informacyjne i Media*, (1), 33–45. Pobrane z: <http://www.knb.ibin.us.edu.pl/wp-content/uploads/2015/06/Matysek.pdf> (18.11.2017).
- Nahotko, M. (2007). *Naukowe czasopisma elektroniczne*. Warszawa: SBP.
- O licencjach – Creative Commons. Pobrane z: <https://creativecommons.org/licenses/?lang=pl> (18.11.2017).
- Open Access Journals Search Engine. (2010). Pobrane z: <http://www.kkhsou.in/library/oajse/> (18.11.2017).
- Pamuła-Cieślak, N. (2017). Otwartość polskich czasopism indeksowanych w Directory of Open Access Journal – w kierunku modelu gratis czy

libre? *Toruńskie Studia Bibliologiczne*, (1). doi:<http://dx.doi.org/10.12775/TSB.2017.006>.

- Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 8 sierpnia 2011 r. w sprawie obszarów wiedzy, dziedzin nauki i sztuki oraz dyscyplin naukowych i artystycznych (2011). *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*, 179, poz. 1065.
- Siuda, P. (Red.). (2016). *(Nie)obecna nauka. Strategie promocyjne polskich czasopism naukowych*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Instytutu Filozofii UAM. Pobrane z: <http://repozytorium.ukw.edu.pl/bitstream/handle/item/3686/Piotr%20Siuda%20Nieobecna%20nauka.pdf?sequence=1> (18.11.2017).
- Suber, P. (2014). *Otwarty dostęp*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego. Pobrane z: http://pon.edu.pl/images/plon_publications/files/14_Peter_Suber_-_Otwarty_dostep.pdf (18.11.2017).
- Szprot, J. (Red.). (2014). *Otwarta nauka w Polsce. Diagnoza*. Warszawa: Wydawnictwa ICM. Pobrane z: http://pon.edu.pl/images/plon_publications/files/13_Otwarta%20nauka%20w%20Polsce%202014_Diagnoza.pdf (18.11.2017).
- Zalecenie Komisji z dnia 17 lipca 2012 r. w sprawie dostępu do informacji naukowej oraz jej ochrony (2012/417/UE). (2012). *Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej*, L 194.

Załącznik 1

Wykaz czasopism zaindeksowanych w bazie *ARIANTA* z zakresu bibliologii i informatologii udostępniających pełne teksty (stan na 15.02.2018 r.)

1. Acta Universitatis Lodziensis. Folia Librorum
2. Acta Universitatis Nicolai Copernici. Nauki Humanistyczno-Społeczne. Bibliologia
3. Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia ad Bibliothecarum Scientiam Pertinentia
4. Bibliografia Bieżąca Województwa Śląskiego
5. Bibliografia Historii Kościoła w Polsce
6. Biblioteka
7. Biblioteka i Edukacja
8. Bibliotekarz
9. Bibliotekarz Lubelski
10. Bibliotekarz Lubuski
11. Bibliotekarz Opolski
12. Bibliotekarz Płocki
13. Bibliotekarz Podlaski

14. Bibliotekarz Radomski
15. Bibliotekarz Warmińsko-Mazurski
16. Bibliotekarz Zachodnio-Pomorski
17. Bibliotheca Nostra. Śląski Kwartalnik Naukowy
18. Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej
19. Biuletyn EBIB
20. Biuletyn Informacyjny Biblioteki Głównej Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie
21. Biuletyn Informacyjny Biblioteki Narodowej
22. Biuletyn Nauczycieli Bibliotekarzy
23. Biuletyn Uniwersalnej Klasyfikacji Dziesiętnej
24. Blżej Biblioteki. Pismo bibliotekarzy Wielkopolski Południowo-Wschodniej
25. Debiuty Bibliologiczno-Informatologiczne
26. Dialogi Biblioteczne
27. Dolnośląski Informator Bibliotek Pedagogicznych
28. Edu-wsparcie
29. Exempli Gratia
30. Exlibris
31. Fibula
32. Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych
33. Folia Bibliologica. Biuletyn Biblioteki Głównej UMCS
34. Folia Toruniensia
35. Forum Bibliotek Medycznych
36. Głos Bibliotek Publicznych Województwa Podlaskiego
37. Guliwer
38. Hereditas Monasteriorum
39. In Crudo
40. Infotezy
41. Język, Komunikacja, Informacja
42. Krośnieńskie Zeszyty Biblioteczne
43. Książka i Czytelnik
44. Notes Biblioteczny (1953)
45. Notes Biblioteczny (2011)
46. Notes Konserwatorski
47. Nowa Biblioteka. Usługi, Technologie Informacyjne i Media
48. Pamiętnik Biblioteki Kórnickiej
49. Podkarpackie Studia Biblioteczne
50. Polish Libraries
51. Polish Libraries Today
52. Polska Bibliografia Wojskowa
53. Poradnik Bibliograficzno-Metodyczny
54. Poradnik Bibliotekarza
55. Przegląd Biblioteczny

56. Przegląd Biblioterapeutyczny
57. Przewodnik Bibliograficzny
58. PTINT Praktyka i Teoria Informacji Naukowej i Technicznej
59. Rocznik Bibliologiczno-Prasoznawczy
60. Rocznik Biblioteki Głównej Uniwersytetu Opolskiego
61. Rocznik Biblioteki Narodowej
62. Rocznik Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie
63. Roczniki Biblioteczne
64. Siglum
65. Społeczeństwo Informacyjne
66. Studia Bibliologiczne
67. Studia o Książce
68. Studia o Książce i Informacji
69. Studia Sieradzana
70. Toruńskie Studia Bibliologiczne
71. Tytuł Ujednolicony
72. Uncommon Culture
73. Warsztaty Bibliotekarskie
74. Z Badań nad Książką i Księgozbiorami Historycznymi
75. Zagadnienia Informacji Naukowej – Studia Informacyjne
76. Zarządzanie Biblioteką
77. Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Bydgoszczy. Studia Bibliologiczne
78. Zielonogórskie Studia Bibliotekoznawcze

Załącznik 2

Wykaz recenzowanych czasopism naukowych zaindeksowanych w bazie *ARIANTA* z zakresu bibliologii i informatologii udostępniających pełne teksty (stan na 15.02.2018 r.)

1. Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Librorum ISSN: 0860-7435
2. Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia ad Bibliothecarum Scientiam Pertinentia ISSN: [e]2300-3057 ; [p]2081-1861
3. Biblioteka ISSN: [e]2391-5838 ; [p]1506-3615
4. Biblioteka i edukacja ISSN: [e]2299-565X
5. Bibliotekarz Lubelski ISSN: 0137-9895
6. Bibliotekarz Podlaski ISSN: 1640-7806
7. Bibliotheca Nostra ISSN: [e]2084-5464 ; [p]1734-6576
8. Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej ISSN: 0006-3940
9. Debiuty Bibliologiczno-Informatologiczne ISSN: [e]2354-0001
10. Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych ISSN: 1426-3777
11. Folia Bibliologica. Biuletyn Biblioteki Głównej UMCS ISSN: [e]2449-8246 ; [p]1230-2376

12. Folia Toruniensia ISSN: 1641-3792
13. Forum Bibliotek Medycznych ISSN: 1899-5829
14. Hereditas Monasteriorum ISSN: [e]2299-9078 ; [p]2299-5609
15. Nowa Biblioteka ISSN: 1505-4195
16. Podkarpackie Studia Biblioteczne ISSN: 2084-9338
17. Przegląd Biblioteczny ISSN: 0033-202X
18. PTINT Praktyka i Teoria Informacji Naukowej i Technicznej ISSN: 1230 5529
19. Rocznik Bibliologiczno-Prasoznawczy ISSN: 2080-4938
20. Rocznik Biblioteki Narodowej ISSN: [e]1689-3182 ; [p]0083-7261
21. Rocznik Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie ISSN: [e]2544-0500 ; [p]1642-2503
22. Roczniki Biblioteczne ISSN: 0080-3626
23. Toruńskie Studia Bibliologiczne ISSN: 2080-1807
24. Z Badań nad Książką i Księgozbiorami Historycznymi ISSN: 1897-0788
25. Zagadnienia Informacji Naukowej – Studia Informacyjne ISSN: [e]2392-2648 ; [p]0324-8194
26. Zarządzanie Biblioteką ISSN: 2081-1004
27. Zielonogórskie Studia Bibliotekoznawcze ISSN: 2299-3363

Tekst w wersji poprawionej wpłynął do redakcji 5 lutego 2018 r.

Anna Matysek

Department of Information Management
Institute of Library Science and Scholarly Information
University of Silesia in Katowice
e-mail: anna.matysek@us.edu.pl

**Open-access periodicals in the humanities
A quantitative analysis
on the basis of bibliology and informatology**

Abstract: Open-access scholarly periodicals play an increasingly important part in scholarly communications, and due to the unlimited access to their content, they may be read and quoted more frequently than periodicals which are disseminated in a traditional manner. The purpose of the article is to present the quantitative state of open-access periodicals representing the humanities. An in-depth analysis was performed on Polish periodicals representing the field of bibliology and informatology. The article presents the results of research of 2014 and 2018 which have to do with *inter alia* the visibility of the particular titles in the catalogues of open-access periodicals, the strategies of publishing periodicals and the application of the Creative

Commons licence or the software which is used to ensure the availability of articles. Quantitative presentations of the particular criteria demonstrate the development of Open Access in bibliology and informatology in the period of the last four years.

Keywords: Bibliological and informatological periodicals. Directory of Open Access Journals. Electronic Journals Library. Electronic periodicals. Journals for Free. Open Access. Open-access periodicals